

KICHIK BIZNES SUB'EKTLARI FAOLIYATIDA INNOVATSION JARAYONLARNI STRATEGIK BOSHQARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Ismatov Raxmatilla Oltinovich

NamMQI dotsenti, i.f.n.,

Annotatsiya

Maqolada Ўзбекистонда innovatsion jarayonlarni rivojlantirishga bo'lgan ehtiyojning kuchayishi, iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini samarali boshqarish strategiyasini yanada takomillashtirish, innovatsion faoliyatini strategik boshqarish samaradorligini oshirish bilan bog'liq dolzarb masalalar tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: strategik boshqarish, milliy iqtisodiyot raqobatbardoshligi, innovatsion jarayonlar, innovatsion faoliyat, tashqi omillar, SWOT tahlili, moliyaviy indikatorlar, innovatsion tadbirkorlik, texnologik innovatsiyalar.

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с возрастающей необходимостью развития инновационных процессов в Узбекистане, дальнейшего совершенствования стратегии эффективного управления деятельностью малого бизнеса и частного предпринимательства в условиях модернизации экономики, и повышение эффективности стратегического управления инновационной деятельностью.

Ключевые слова: стратегическое управление, конкурентоспособность национальной экономики, инновационные процессы, инновационная деятельность, внешние факторы, SWOT-анализ, финансовые показатели, инновационное предпринимательство, технологические инновации.

Abstract

The article examines current issues related to the increasing need for the development of innovative processes in Uzbekistan, further improving the strategy for effective management of small business and private entrepreneurship in the context of economic modernization, and increasing the effectiveness of strategic management of innovative activities.

Keywords: strategic management, national economic competitiveness, innovative processes, innovative activities, external factors, SWOT analysis, financial indicators, innovative entrepreneurship, technological innovations.

KIRISH

O'zbekiston milliy iqtisodiyoti oldida turgan dolzarb masalalardan biri qisqa muddatda innovatsion rivojlanishiga erishishdir. Aks holda, O'zbekistonning rivojlangan davlatlar qatoridan joy olishi murakkab kechishi aniq. Mazkur masalani ijobiy hal etish uchun keng qamrovli islohotlar olib borish bilan bir qatorda nanoindustriya tarmoqlarini rivojlantirishga ham alohida ahamiyat qaratish lozim.

Bu borada mamlakatimiz Prezidenti SH.Mirziyoyevning ta’biri bilan aytganda O‘zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo‘ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma’rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz[1].

Shuning uchun ham O‘zbekiston Respublikasining kelajakda mamlakatni yanada rivojlantirishga mo‘ljallangan strategik vazifalarida “...ilmiy-tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy va innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish”[2] va “...O‘zbekiston Respublikasining 2030 yilga borib Global innovatsion indeks reytingi bo‘yicha jahonning 50 ilg‘or mamlakati qatoriga kirishiga erishish”[3] vazifalarining belgilab qo‘yilishi respublikada innovatsion faoliyatni rivojlantirish va undan samarali foydalanishda muhim masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

“Innovatsiya” tushunchasi o‘zining yangi hayotini “innovatsion kombinatsiyalar”ni tahlil qilish, iqtisodiy tizimlarning rivojlanishidagi o‘zgarishlar natijasida XX-asrning boshida avstriyalik va amerikalik iqtisodchi Y.Shumpeterning ilmiy ishlarida boshlagan. Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu terminni ilmiy qo‘llashga kiritgan dastlabki olimlardan biri.

Innovatsiyalarning ilmiy kashfiyotlar va ixtirolardan farqi ilm-fan – bu ma’lum mablag‘larni bilimlar va g‘oyalarga aylantirish. Innovatsiyalar – bu bilimlar va g‘oyalarni mablag‘larga aylantirishdir. Ixtiro – bu yangi konsepsiyani yaratish demak.

Innovatsiya – bu ixtironing amaliy ahamiyatini ajratib ko‘rsatish va uni muvaffaqiyatli sotiladigan mahsulotga aylantirish.

Iqtisodiy adabiyotlarda “innovatsiya” tushunchasiga ta’rif berish uchun turli xil yondashuvlar paydo bo‘la boshladi. E.A.Utkinning yondashuviga ko‘ra innovatsiya deganda “ishlab chiqarishga joriy etilgan ob’ekt tushuniladi”[4]

I.Stepanovanning fikriga ko‘ra, “innovatsiya” tushunchasi ilmiy-texnika salohiyatini real, yangi mahsulot va texnologiyalarni yuzaga chiqaradigan jarayon sifatida talqin etiladi[5].

O‘zbekistonda innovatsiya faoliyatini rivojlantirish va boshqaruv tizimini o‘rganish bo‘yicha A.M. Qodirov[6], SH.N. Zaynutdinov[7], F.Ergashev[8] va boshqa olimlar ilmiy tadqiqot olib borganlar.

“Innovatsiya” tushunchasining yuqoridagi ta’riflari o‘zgarishlarni mikroiqtisodiy xususiyatini aks ettiradi va bu yerda ular tashkilot faoliyatini modernizatsiyalash omili sifatida ko‘rib chiqilgan.

SHunday qilib, “innovatsiya” tushunchasi ko‘pincha u yoki bu tadqiqotchining aniq maqsadi bilan belgilanadi. Har qanday yangilik, shu jumladan juda ilg‘or bo‘lmasa ham, innovatsiya sifatida tavsiflanishi mumkin.

METODOLOGIYA

Ushbu maqolaning nazariy va uslubiy asosi sifatida umum-iqtisodiy adabiyot hamda ilmiy maqolalar, iqtisodchi olimlarning korxonalarni strategik boshqarish masalalari bo‘yicha izlanishlari, olimlar va soha vakillari bilan suhbat, ularning yozma va og‘zaki fikr-mulohazalarini tahlil qilish, ekspert baholash, jarayonlarni kuzatish,

iqtisodiy hodisa va jarayonlarga tizimli yondashuv, muallif tajribalari bilan qiyosiy tahlil o'tkazish orqali tegishli yo'nalishlarda xulosa, taklif va tavsiyalar berilgan. Mavzuni o'rganish jarayonida umum-iqtisodiy usullar bilan bir qatorda ma'lumotlarni tizimlash bo'yicha maxsus yondashuvlar, ya'ni taqqoslash, nazariy va amaliy materiallarni jamlash hamda tizimli tahlil kabi usullar qo'llanilgan.

TAHLIL VA NATAJALAR

Jahon iqtisodiyotida ro'y berayotgan yangi texnologiyalarning rivojlanishi hamda tovarlar, xizmatlar, ishchi kuchi bozorlaridagi raqobatning kuchayishi kichik korxonalarda innovatsion jarayonlarni strategik boshqarish tizimini faollashtirish va uni yanada samarali tashkil etishga qaratilmoqda. Ayniqsa, mamlakat iqtisodiyotini tarkiban yangilash, fan sig'imi yuqori bo'lgan ustuvor sohalarni rivojlantirish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish ustuvor vazifalardan biriga aylanib bormoqda. Bu esa, aholining tez o'sib, o'zgarib borayotgan ehtiyojlarini to'laroq qondirish, so'nggi kashfiyot ishlanmalari va texnologiyalarini ishlab chiqarishga tatbiq etish, raqobatdosh mahsulotlar ishlab chiqarish va tovarlarning hayotiylik davrini barqaror o'sib borishini ta'minlovchi zamonaviy usullardan keng ko'lamda foydalanishni taqozo etmoqda.

Bugungi kunda milliy iqtisodiyotimiz oldida turgan dolzarb masalalardan biri qisqa muddatda mamlakatning innovatsion rivojlanishiga erishishdir. Aks holda, O'zbekistonning rivojlangan davlatlar qatoridan joy olishi murakkab kechishi aniq. Mazkur masalani ijobiy hal etish uchun keng qamrovli islohotlar olib borish bilan bir qatorda nanoindustriya tarmoqlarini rivojlantirishga ham alohida ahamiyat qaratish lozim.

Mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiyalash sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatini samarali boshqarish strategiyasini yanada takomillashtirish va samaradorligini oshirish bilan bog'liq dolzarb masalalar vujudga kelmoqda. Bu masalalarning hal qilinishi mamlakatda eksportga yo'naltirilgan raqobatbardosh tovar va xizmatlar hajmini ko'paytirish, yangi ish o'rinlarini tashkil etish va aholi bandligini ta'minlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Innovatsion strategik boshqaruvni tashkil etish xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyatini jiddiy o'rganish va tahlil qilishdan boshlanadi. Bunda asosiy e'tibor uning faoliyatidagi zaif va kuchli jihatlariga qaratiladi, bu jarayonda, shuningdek, tashqi ta'sir va bosimlar hamda imkoniyatlar aniqlanadi. Xalqaro amaliyotda buni SWOT tahlili deyiladi (inglizcha — strengths, weakness, opportunities, threats — yutuqlari, kamchiliklari, imkoniyatlari, bosimlari).

Kichik biznes sub'ektlari faoliyatida strategik boshqarish va uni amaliyotga joriy etish uch bosqichni o'z ichiga oladi. Dastlabki ikkita bosqichda strategik boshqarishni ishlab chiqishga xizmat qiladigan asoslarni o'rganish va uni ishlab chiqish bilan bog'liq masalalar mujassamlashgan. Uchinchi bosqich strategik boshqarishni amaliyotga joriy etish va undan tegishli samara olishga asoslanadi.

Masalaga to'g'ri yondashish uchun avvalo strategik boshqaruvni tashkil etishga xizmat qiluvchi asosiy elementlarni aniqlab olish maqsadga muvofiq. Ularning asosiylari quyidagilardan iborat:

Kelgusiga nazar tashlash elementi. Strategik boshqarishning asosiy maqsadi, u joriy etilayotgan xo'jalik yurituvchi sub'ekt yirik korxona bo'ladimi yoki kichik biznes sub'ektimni ishlab chiqarayotgan tovar yoki xizmatlarni amalga oshiruvchi bozorlarning kelgusidagi holati (1, 2, 5, 10 yilga) qanday bo'lishi va uning hisobidan olinadigan iqtisodiy manfaatdorlik miqdori bashorat qilinishi lozim, kichik biznes sub'ektlari faoliyatida innovatsion strategik boshqarishni tashkil etishda ushbu element muhim hisoblanadi.

Tashqi omillarga alohida e'tibor qaratish. Xususan, texnologik, iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarni doimiy ravishda kuzatib borish.

Innovatsion strategik boshqarishda iqtisodiy muvaffaqiyat va samaradorlikka erishishning asosiy omillaridan biri tashqi va ichki bozordagi texnologik, iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarni doimiy ravishda kuzatib, xo'jalik yurituvchi sub'ekt faoliyati bilan bog'liq salbiy jarayonlar yuzasidan zudlik bilan tegishli chora-tadbirlar ko'rish hisoblanadi. Ayniqsa, hozirgi kunda texnika va texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanishi mahsulot va boshqa xizmatlarning sifati va assortimentiga, shuningdek, xaridorlarning ehtiyojiga bevosita ta'sir etadi. Shu bilan birga, mamlakatning ichki va tashqi siyosatini ham alohida e'tiborga olish maqsadga muvofiq, chunki ushbu jarayon kichik biznes korxonalarining tovar va xizmatlariga bo'lgan talabga ta'sir ko'rsatadi.

Korxonaning iqtisodiy ko'rsatkichlari va tashqi omillar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash. Strategik boshqaruvning asosiy elementlaridan biri xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning ichki va tashqi bozorlardagi reytinglari, aniqroq qilib aytsak, ularning iqtisodiy ko'rsatkichlari, ya'ni balansining likvidligi, to'lov qobiliyati, moliyaviy reytingi kabi masalalar muhim rol o'ynaydi. Ushbu ko'rsatkichlarning barqarorligi, birinchidan, xo'jalik sub'ektning iqtisodiy hamkorlari oldida ishonchini oshirishga xizmat qilsa, ikkinchidan, iqtisodiyotda yuz berayotgan texnik va texnologik o'zgarishlarga zudlik bilan moslashish imkoniyatini beradi. Bularning barchasi xo'jalik yurituvchi sub'ektning tashqi omillar ta'siriga berilmasligiga zamin yaratadi.

HULOSA VA TAKLIFLAR

Olib borgan tadqiqotlarimiz natijasida kichik korxonalarda innovatsion faoliyatni strategik boshqarishni ijtimoiy-iqtisodiy darajadagi muammolari bilan birgalikda, ayrim texnik tavsifga ega bo'lgan kamchiliklar aniqlandi. Xususan:

- strategik boshqaruvni joriy etish tartibi va usullarini yetarli darajada bilmaslik;
- strategik boshqaruvni joriy etish uchun zarur bo'lgan vaqtni yetarli emasligi va yetarli darajada rejalashtirilmaganligi;
- strategik boshqaruvning muhimligi va uning iqtisodiy ahamiyatining yetarli darajada baholanmaganligi;
- korxonada strategik boshqaruvni joriy etish uchun zarur bo'lgan axborot bazasining yetarli emasligi va maqbul sharoitning shakllantirilmaganligi;
- korxonalar faoliyatida moliyaviy indikator (ko'rsatkich)larga yetarli darajada e'tibor bermaslik, ayniqsa, korxonaning pul oqimlari jarayoni ustidan yetarli va samarali monitoring ishlari o'rnatilmasligi;
- kichik biznes sub'ektlari faoliyatida strategik boshqaruvni joriy etish bilan

mas'ul kishilarning kelgusiga bo'lgan ishonchining mustahkam emasligi, shuningdek, boshqaruvni tashkil etish bilan shug'ullanuvchi mas'ul shaxslarning yetarli bilimga ega emasligi.

Kichik korxonalar innovatsion faoliyatini strategik boshqarish xamda innovatsion qarorlarni qabul qilish orqali paydo bo'ladigan muammoli holatlar sifatida korxona rahbari yoki mas'ul xodimlarning kundalik ish jarayoni bilan juda band bo'lganligi sababli strategik boshqaruvni firma faoliyatiga joriy etishga vaqti yo'qligi ham kuchli salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Internet manba: "prezident.uz". 2020 yil 24 yanvar
2. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi http://strategy.gov.uz/uz/pages/action_strategy.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 21-sentyabrdagi "2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5544-sonli Farmoni. <https://lex.uz/docs/-3913188>
4. Уткин Э.А. **Управление компаниями**. Москва, 1997.-304 с.
5. Степанова И.П. **Инновационный менеджмент**. Учебник. Москва, 2014.
6. Кадыров А.М. **Формирование национальной инновационной системы в условиях углубления экономических реформ**. Актуальные проблемы развития инновационной деятельности. Сборник научных трудов международной конференции. –Т.: 2008. С.19-21.
7. Зайнутдинов Ш.Н. **Инновационный менеджмент**. –Т.: Академия, 2006. –С.267.
8. Эргашев Ф., Раҳимова Д., Сагдуллаев А., Парпиев О. **Инновацион менежмент**. Дарслик. –Т.: Академия, 2005. –Б. 90.